

аспірантка Київського національного університету культури і мистецтва

ІКОНОПИСНЕ МИСТЕЦТВО ЧЕРНІГОВА

У статті розглядаються християнсько-європейські впливи сакрального іконописного мистецтва як нового історичного етапу. Виникає даний напрямок на базі традицій спільних біблійних образів мозаїчно-фрескового, іконописного мистецтва, місцевих образів князівських династій, канонізованих святих, що і в сьогоднішній архітектурі українського зодчества займає сакральне місце.

Ключові слова: іконописне мистецтво, ікони, лики святих, Чернігів.

Поняття іконопис (ікона) означає малюнок, образ, зображення, живописне, мозаїчне або рельєфне зображення Ісуса Христа, Богородиці, святих та подій Святого Письма. Ікона один з найдавніших та найважливіших предметів релігійного побуту. За допомогою них більше стають зрозумілими події християнської історії, яскраво уявляються образи святих. Як зазначав В. Александрович, в мистецтвознавстві цей термін вживається для означення всіх портретних та сюжетних зображень священного характеру. Дане поняття стосується також малярства на дереві, полотні, рельєфів на металі, камені, кістці, дереві, об'єкти монументального малярства, шиття та золотарства. Із винайденням друкування з'являються гравійовані відтиски на папері та репродукції конкретних шанованих та чудотворних ікон [3]. На думку Р. Василика, іконопис як вид особливого станкового живопису, зароджується після VII Вселенського собору, що був присвячений відновленню шанування ікон [6]. Як констатує отець Юрій Касьянов'які «через ікону ми отримуємо благодать Святого Духа, віддаючи честь іконам, ми тим самим віддаємо честь їх первообразу» [1].

Першим іконописцем вважають євангеліста, апостола Луку, приписуючи йому ікону «Богородиця Одигітрія» та ще близько десяти ікон. На острові Кіпр є монастир, який має офіційну назву «Священний царський і ставропігійний монастир Кікської ікони Божої Матері», що був заснований на честь ікони Богородиці, яку намалював він. На стінах собору зображений розпис, який складався з 12 важливих свят у християнстві, тобто це було зроблено спеціально для людей, щоб за допомогою зображального мистецтва вони могли прочитати Біблійні сюжети та зрозуміти їх значення. Ці зображення символізували великі свята та були розташовані в хронологічному порядку, щоб людина усвідомлювала, яке свято буде та готувалася до нього.

Середньовічна Україна-Русь прийняла християнство від Сходу, де на той час знаходилася Візантія (нині країна Туреччина) сприймаючи візантійську традицію архітектурних планів монументальних споруд. У Західній Європі в період середньовіччя продовжував розвиватися романський стиль, традиційно сформований в античний період грецько-римської спадщини, що поступово відроджувалася у Європі. В результаті сформувалися два напрямки спільної європейської традиції в мистецтві: візантійський та романський. Внаслідок нашої місцевої Руської архітектурної розбудови витворився своєрідний синтез цих впливів, що незабаром набуває власного україно-візантійсько-романського характеру. Християнські культи святих образів сприяли зміцненню державності, консолідації української народності, національної ідеї, зміцнювали культурні зв'язки з Візантією, Болгарією, країнами Західної Європи [5, с. 61].

Культ святих у традиціях храмового будівництва середньовічного Чернігова формується на основі трансформації спільних європейських цінностей у період християнізації Європи. Головними духовними образами культу святих стають біблійні образи – Ісус Христос, Матір Божа, 12 апостолів, 4 офіційних авторів Євангелій, ангели Херувими, Серафими, образ

Святої Трійці, Фекла, Параскева та ін., місцеві святі образи, зокрема Борис і Гліб та ін., чії ліки увіковічені в традиціях храмового будівництва Спасо-Преображенського, Борисоглібського соборів і П'ятницької церкви Чернігова [4, с. 48].

Як зазначає А. Адруг, іконопис займає провідне місце у станковому малярстві Чернігова. З XI століття починається історія чудотворної чернігівської ікони «Слецької Богоматері», що імовірно написав невідомий маляр з Чернігова 1690 або 1698 р. Іконографічна схема богородичної ікони походить від візантійського зразка XV ст. Про популярність цієї ікони свідчить і той факт, що в Тобольську вона стає відомою як «Тобольська Богоматір». До Сибіру її привіз чернігівський архієпископ Іоан Максимович, що був призначений митрополитом Тобольським і всього Сибіру. Першотвір чудотворної ікони чернігівської «Іллінської Богоматері» до наших днів не зберігся [2, с. 84]. Інші зображення святих досліджує Г. Логвин. Висуває припущення, що уцілілі фрагменти розпису Спаського собору в Чернігові свідчать про їхній стилістичний зв'язок з малярством Софійського собору в Києві [8, с. 48-49]. На одному із збережених фрагментів на його думку, зображено образ Святої Фекли (Теклі), з окресленим обличчям, очей, вуст, носа, підборіддя. Гарний овал обличчя викликає асоціацію з багатьма жіночими фресками Софійського собору в Києві. Навіть омофор намальовано так само, як і у більшості мучениць. Образ Святої Фекли у монографії «Храми Чернігова» згадує і В. Віроцький [7]. За його характеристикою зображення вражало високою мистецькою якістю. У трактуванні образу святої багато успадковано з класичного мистецтва стародавнього Риму, зокрема: «фігура зображена фронтально, риси обличчя строгі та гармонійні, подані м'яко, з живописним, а не графічним трактуванням, загальний колорит фрески теплий червоно-вохристій» [7, с. 54]. Ця особливість живопису показує, що майстри малярства були не тільки в Києві, а й в Чернігові та в інших містах Русі. У давньоруські часи собор в інтер'єрі мав

фресковий розпис, який майже весь загинув. Дослідження професора А. Прахова 1892 р. та 1920-х рр. відкрили лише кілька збережених фрагментів композицій «Страшний суд», «Три отроки в печі огненній», «Хрещення», постаті невідомих святих. Енергійно написані фігури персонажів «Страшного суду» не мають аналогій у тогочасному монументальному малярстві. Окрім фресок, у давні часи собор в інтер'єрі прикрашала підлога, викладена з багатобарвних керамічних плиток та кольорові вітражі на вікнах.

Сучасна експозиція української професіональної ікони Чернігівщини (близько 80 ікон) розміщена в одній із виставкових залів Чернігівського колегіуму Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній». Найпопулярніші образи: Богородиці, Ісуса Христа, св. Миколая, св. Архістратига Михаїла, св. Юрія Змієборця, св. Іоанна Воїна, св. Стиліана, св. Харлампія, св. Варвари, св. Параскеви та ін. В Борисоглібському соборі (музеї) проходить виставка «Церковні старожитності XVII-XIX ст.», де експонуються та презентуються предмети церковного вжитку: ікони, служебні книги, посуд, облачення священнослужителів, хрести, культове шитво, свічники та інше [9].

Бібліографія

1. *Ukrainian Orthodox Church of the USA [Електронний ресурс] // Режим доступу до статті: https://uocofusa.org/news_121019.*
2. *Адрюг А. Мистецтва Чернігова другої половини XVII- початок XVIII століть / А. Адрюг // Чернігівські старожитності: зб. наук. пр. Нац. архітектур- іст. заповідник «Чернігів стародавній», Центр пам'яткознавства Нац. акад. наук України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. Чернігів: Десна Поліграф, 2018. – Вип. 5 (8) –2018. – С. 82-90.*
3. *Александрович В. Ікони, українські ікони [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова*

- думка", 2005. – 672 с.: іл. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Ikony> (дата перегляду: 21.01.2022)
4. Балабушка В. *Культ святих у традиціях храмового будівництва середньовічного Чернігова* / В. Балабушка // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. 2016. № 4. С. 47-52.
 5. Балабушка В. *Соціалізація середньовічних європейських традицій архітектури Чернігова* / В. Балабушка // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наукових праць]*. 2016. Вип. 36 (49). С. 61-71.
 6. Василик Р. *Іконопис Іконопис* // *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн]* / гол. редкол.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=13036 (дата перегляду: 19.01.2022)
 7. Віроцький В. *Храми Чернігова: [монографія]* / В. Віроцький. – Київ: Техніка, 1998. – 207 с.
 8. Логвин Г. *Чернигов. Новгород-Северский. Глухов. Путивль = Tchernigod. Novgorod-Severski. Gloukhov.Poutivl:[очерк]* / Г. Логвин. – [2-е узд., доп.]. – Москва: Искусство, 1980. – 285 с.
 9. *Чернігів стародавній > Виставки > Професійний іконопис. [Електронний ресурс]* // Режим доступу до статті: <https://oldchernihiv.com/vystavky/profesijnyj-ikonopys>. (дата перегляду: 9.01.2022).